

ARAS ÜZERİNE MANİLER

Yrd.Doç. Dr. Zeynelabidin MAKAS

Eski Romalıların Araxes/Araxe, Gürcülerin Rahsi, Ermenilerin Eras'ch, Farslarla Anadolu Türkleri'nin Aras, Arapların el-rass/Ress, Azeri Türkleri'nin Araz adını verdikleri nehir, Erzurum'un 60 km. cenubunda Bingöl dağı kütlesinin şimal-i garbi yakınlarında takriben 3.000 m. irtifada, müteaddit menbalarından doğar.

Eski çağlarda Urartu ile Medya devletleri ile İskender imparatorluğunun şimali hududunu teşkil eden Aras, 22 şubat 1828 tarihli Rus-İran muahadesiyle Rusya ile İran arasındaki sınırı çizmiş, 1921'de yapılan Moskova ve Kars antlaşmalarıyla da Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki sınırın bir kısmını teşkil etmiştir.¹ Bu sınırın uzunluğu takriben 140 km. olup, şimdi Türkiye ile Ermenistan arasındadır.

Aşağı-yukarı 1072 km. uzunluğunda olan bu nehir, Sabirabad şehri yakınlarında deniz seviyesinde 11 m. aşağı bir yerde Kür/Kura nehriyle birleşip, Hazar'a dökülür. Önemli kolları arasında Pasin suyu, Ahuryan, Sevcur, Razdan, Vedi, Arpaçay, Azad, Karasu, Zengimar, Alınca, Gilan, Okçu, Kotur, Gırsu, Zengi ve Hekeri sayılabilir. Kaynağının %44'ünü yeraltı, geriye kalanını ise yağış suları oluşturur. Suyun terkibinde hidrokarbonat ve kalsiyum oranı yüksektir. Nehir, 1972'ye kadar yılda 17 milyon tön alüvyon taşımaktaymış. Bu tarihte faaliyete geçen bazı bent ve barajlar, rakamı 1-1.5 milyon tona düşürmüştür.² Arapça bir kelime olan Res, kazanmak, çukur, gömmek, bozmak, bir şeyin başlangıcı, maden ocağı anlamlarını karşılar. Bu kelimedden hareketle nehrin adını vaktiyle onun civarında ya-

şamış olan Res kavminden aldığını iddia edenler vardır. Çam ağacına tapan bu kavim, kendilerine gönderilen peygamberi öldürüp Aras nehrine gömdüklerinden ötürü Allah'ın gazabına uğrayarak, helâk olmuşlardır. Aras'la alakalı bu gibi rivâyetlerden birinin kaynağı Hz. Ali'ye kadar götürülmektedir. Buna göre, peygamberlerini öldürdüklerinden dolayı kavme "res" adının verildiği kayıtlıdır.³ Ancak peygamberin adı belirtilmemiştir. Konuyla ilgili bir diğer revâyeti 1979'da İğdır'da Karabağlı adıyla bilinen merhum Hasan Turan ile rahmetli babam Aşık Esat Makas'tan dinlemiştim. Onların anlattıklarına göre, İğdır Karakoyunlu ilçesine bağlı Bayatdoğanşah ile Gökçeli köyü ve Karakoyunlu arasında bulunan Kültepe adlanan arazide vaktiyle büyük bir şehir varmış. Bu şehrin halkı ağaçlara taparmış. Her sene haftalarca ayın yapar, ye-yip içip, gayri ahlâki şeyler yaparlarmış. Şehirde birinden bal şerbeti, diğerinden normal su akan yanyana iki çeşme varmış. Allah, o kavme Hendille adlı bir peygamber göndermiş. Peygamber, tebligatta bulunmuş, Halk, ondan kerâmet göstermesini istemiş. Hendille, ne istediklerini sorunca, çeşmeleri kurut demişler. Çeşmeler kurumuş, fakat yine de biat etmemişler. Peygamberi öldürmeğe karar vermişler. Ancak bu işi, onun Allah'ın göremeyeceği bir vakitte gerçekleştirmek için geceyi beklemişler. Gece onu öldürüp, kara bir keçeğe sarak, Aras nehrinin tabanına gömmüşler. Asi halkın bu zulmü Allah'ın zoruna gitmiş. Çekirgelere emr etmiş. Çekirgeler öyle korkunç bir ses çıkarmışlar ki, bütün halkın kulaklarının zarlari patla-

miş. İkinci bağırıışta herkes dizüstü çökmüş; son bağırımada ise hepsi taş kesilmiş. Yer yerinden oynamış. Dağlardan kopan kayalar nehrin önünü kapatmış ve çok geçmeden her taraf sular altında kalmış, Nadir Şah zamanında Dehne denilen yerden bir geçit açılmış ve sular çekilmiş.

Aras'ın hikâyesi bunlarla bitmiyor. Çocukluk döneminin en güzel yılları Aras'ın azgın ve bulanık, bazan da sakin ve berrak sularında geçen biri olarak, İğdir Lisesi'nde görev yaptığım yıllarda derlediğim malzemeler arasında Aras'la ilgili olanları da vardı. Araştırma, Azerbaycan edebî çevreleriyle tanıştıktan sonra da devam etti. Yıllar sonra bu parçaları bir bütün haline getirmek istedik. Gayemiz mütevazî bir makale yazmaktı. Maalesef olmadı. Asırlardır kardeşi kardeşten ayıran Aras, kendisine ait malzemelerimizi de bölüp, onlara bile serhat oldu. Çağdaş Azerbaycan şairlerinden Mehmet Araz'ın bir şiirinde;

Gözüme bir Araz şırımı deydi,

Yüz Araz töküldü gözümden memim.⁴

dediği gibi, biz de yazının başlığının edebiyatımızda Aras olarak düşünmüştük. Mütevazî kitaplığımızdaki sahifelerden yüzlerce Aras "şırımı" dökülmeğe başlayınca, hacmi daraltmak zorunda kaldık. Sadece bir örnek olması babından 1996 yılına ait Kars ve İğdir telefon rehberlerine bir göz attık. Soyadı Aras olan Kars'ta 245, İğdir'da ise 287 aboneye rastladık. Bunlara bir de Türkiye ile iki yakası bir araya gelmeyen Aras'ın her iki yakasındaki Azerbaycan'ı ilâve edersek, bu rakamın binlerle ifade olunacağı muhakkaktır. Bu sayıya Aras adlı diğer şeyleri katmayı düşünmek, insana gururla karşılık ürperti de vermektedir.

Son paragrafta bilimsellikten biraz uzaklaşıp, duygusal bir üslup kullanıldığını düşünebiliriz. Bunun sebebini konuya alakalı manîlerin açıklayacağı kanaatindeyiz.

Mani ile ilgili detaya girmeyip, bu türe Azeri Türklerinin "bayatı" dediklerini belirtmekle yetineceğiz. Kuzey ve Güney Azerbaycan'da Aras üzerine söylenen manilerin önemli bir kısmı yazılı edebiyata mal olmuştur. Fakat Kars ve özellikle İğdir yöresinde mevzuyla ilgili maniler toplu olarak henüz yazıya geçirilmemiştir. Ayrıca bir takım şair ve yazarlar da Arasla alakalı maniler yazmışlardır. Yazılı ve sözlü kaynaklardan toplanan maniler bir araya getirilerek her birinin kaynağı belirtilmiş, benzer manilerin varyant farklarının belirlenmesi için, mevcut malzeme kafiyesine göre tanzim edilmiştir. Doğrudan istifâde edilen kaynaklar ayrıca belirtilerek, anlaşılmasında problem doğrulacağına kanaat getirilen kelimeler için lügatçe hazırlanmıştır.

Han Araz'ın gacıyam,
Ocahların sacıyam,
Yol verin honçalara
Gözü yaşlı bacıyam⁵

Araz gelir gıygacı
Bu gelen iki bacı
Biri öz sevgilimdi
Biri onun dilmancı⁶

Araz gelir gıygacı
Cüt gelir iki bacı
Biri benim öz yarım
Biri başımın tacı⁷

Araz'ın adaları
Hoş gelir sedaları
Menim canıma gelsin
Yarımın gadaları⁸

Araz'ıyam adanın
Guluyam şahzadanın
Çihaydım gabağına
Size gelen gadanın.⁹

Araz'ım ağlar galdı.
Yerinde dağlar galdı,
Burda bir gerib öldü
Anası ağlar galdı.¹⁰

Araz'im ağlar ahar,
Dört yanı bađlar ahar.
Elim suyuna çatmaz
S'nemi dağlar, ahar¹¹

Araz gırağındayam
Çeşm ü çırağındayam,
Yara bir söz demişem,
Hele merađındayam¹²

Araz'ı buz bağladı,
Yanı yarpız bağladı,
Bir eve gonađ oldum,
Atımı gız bađladı¹³

Araz ada bađladı,
Daşdı, ada bağladı,
Vefasız gohum-gardaş
Meni yada bađladı¹⁴

Araz'ın gırahları
Dolu gelir arhları,
Gızıl bir güle benzer
Sevgimin yanahları¹⁵

Araz ahar ahımnan
Suyu durmaz ahımnan
Yardan nece doyum men
Birce kere bahımnan¹⁶

Araz, bundan ah barı
Sallan barı, ah barı
Hasret galma gözlerim
Bir doyunca bah barı.¹⁷

Araz'ın gırahları
Dolu gelir arhları
Şeh düşmüş güle benzer
Yarımın dodahları.¹⁸

Araz'a bah, Kür'e bah
Dibindeki küre bah
Araz, Türk'ün derdine
Ezelden olup ortah¹⁹

Araz'am, ahmađım var
Gümüşden çahmağım var
İsder öldür, isder goy
Bir yara bahmađım var.²⁰

Araz başdan azaldı
Üstün ördék, gaz aldı,
Olup galan huşumu
Geden servinaz aldı.²¹

Han Araz allanıpdı
Suyu hıyallanıpdı
Arazdan ne keçıpdı
Dodadıñ sallanıpdı?²²

Araz'a gemi geldi
Men dedim hamı geldi
Sen ağla ay gözlerim
Ayrılık demi geldi.²³

Araz gırağı hamlar
Ağı gıfılı damlar
Yarım küstüp gedıpdı
Gaytarın, ay adamlar.²⁴

Araz kimi bulannam,
Bahça kimi sulannam,
Elim sene çatınca
Her terefi dolannam.²⁵

Ezizinem ayrandı
Ayran ne doyrandı?
Hamı çay govuşduran
Araz da ayrandı.²⁶

Araz Araz han Araz
Deryaya ahan Araz
Sevgilim gemidedir
Gel eyleme gan Araz.²⁷

Araz ahar yan verer
Sesi mene can verer
Yaramı yahşı bağla
Pis bađlasan gan verer²⁸

Araz Araz han Araz
Gel eyleme gan Araz
Goy gedim yar gözleyir
Nedir bu tuğyan Araz²⁹

Araz ahır miyana
Sen deli, men divana
Bizim bađın bulbultü
Gonup sizin evvana.³⁰

Araz Araz, han Araz
Sultan Araz, han Araz
Çayın, çeşmen gurusun
Menim teki yan, Araz³¹

Araz Araz, han Araz
Ne gedirsen yan Araz
Sevgilim gemidedi
Gel eyleme gan, Araz³²

Araz Araz, han Araz
Dağlardan ahan Araz
Yardan bir beher getir
Evimi yihan Araz³³

Araz ahar, yan geder
Üstünde min can geder
Yaramı yar bağlasın
Yohsa Ahar, gan geder³⁴

Araz kimi bulannam,
Bahça kimi sulannam,
Elim sene çatınca
Ket ket gezip dolannam.³⁵

Araz Araz han Araz
Men sene gurban Araz
Zaman meni yandırdı
Sen de alış, yan Araz³⁶

Araz geldi yan ahdı
Dibinden min can ahdı
Veten sarı bahanda
Üreyimden gan ahdı³⁷

Ezizinem han Araz
Oymahdan ahan Araz
Elim eline çatmır
Yahından ahan Araz³⁸

Araz'ım dayanmadı
Dağları oyanmadı
Sürünü gurd apardı
Çobanı oyanmadı³⁹

Araz, Araz, han Araz
Kükreyip galhan Araz
Yarım senden keçecek
Astaca çalhan, Araz⁴⁰

Araz Araz, han Araz
Elime galhan Araz
Goy dedim, yar gözleyir
Nedir bu tuğyan, Araz?⁴¹

Han Araz, hakan Araz
Bingöl'den kalkan Araz
Al başımdan sevdami
Hezer'de çalkan Araz.⁴²

Araz Araz han Araz
Deryaya ahan Araz
Sevgilim o taydadır
Gel eyleme gan Araz⁴³

Arazüste mandayam
Yel esme kamadayam
Ezzelki yarım gedip
İndi Temur handayam⁴⁴

Araz gırağı hamlar
Ağzı kilitli damlar
Yarım küstüpdü, gedir
Goymayın müselmanlar⁴⁵

Araz gırağı biyan
Ağ testde paltar yuyan
Mehlenize goymadın
Goynuna girrem, uyan.⁴⁶

Arazüste naneyem
Yel esme, pervaneyem,
Yarım gedip Tiflis'e
Deliyem, divaneyem.⁴⁷

Arazüste naneyem,
Yel, esme pervaneyem
Üç ildi yarım gedip
Hasretten divaneyem.⁴⁸

Yazda bulanar Araz
Gışda buz donar Araz
İlde min bir gan eyler-
Hamısın danar Araz⁴⁹

Araz'da ahar galdı
Terlan uçdu, sar galdı
Elimden ayrı düşdüm
Gözlerim bahar galdı.⁵⁰

Dağları yonar Araz
Gış gelir donar Araz
Yohsa benim sözümü
Gün gelir danar Araz?⁶¹

Araz'am arım yohdu
Tikanam barım yohdu
Ölsem de ne gamım var
Gözleyen yarım yohdu.⁵²

Araz'ım aram yeri
Sızıldar yaram yeri
Her möhnete dözerem
Kesilip çaram yeri.⁵³

Çay kesdi aralığın
Tapmadım çaralığın
Kür, Araz yuyabilmez
Senin üz garalığın⁵⁴

Araz'am aram yeri
Sızıldar yaram yeri
Her möhnete dözerem
Açılsa çaram yeri.⁵⁵

Elimi Araz ağlar
Kür güler, Araz ağlar
Gardaşlar ayrı düşüp
Dözmeyip Araz ağlar⁵⁶

Ay yarım Araz menem
Kür sensen, Araz menem
Adam var vefasızdır
Aşkında taraz menem⁵⁷

Araz'ın başı haray
Dibinin daşı haray
Anamın ağ lavaşı
Gurutlu aş haray⁵⁸

Araz'ın başı menem
Dibinin daşı menem
Harda bir garib olsa
Onun yoldaşı menem⁵⁹

Araz'ın başı menem
Torpağı, daşı menem
Garibe ağlayanın
Gözüntün yaşı menem⁶⁰

Kür, Araz daşıp, gellem
Yolumu çaşıp gellem
Her yeni yağı tutsa
Dağları aşıp gellem⁶¹

Araz gelir daşınnan
Suyu galhar başınnan
Ezeli dumduruydu
Bulandı göz yaşınnan.⁶²

Araz'a atdım teşdi
Cıngıllamadan keşdi
Araz, gurbanın olum
O yar ne dedi keşdi?⁶³

Araz deyilem daşam
Gum deyilem gaynaşam
Apar zerger yanına
Gör ne gymetli daşam⁶⁴

Araz gırağı çaşır
Çaşır ne cızıldeşir
Veran galmış bilezik
Yar teline dolaşır⁶⁵

Araz aşdı deyeller
Gum gaynaşdı deyeller
Hala başın sağ olsun
Gızın gaşdı deyeller⁶⁶

Araz aşdı deyirler
Kür de çaşdı deyirler
Yaram sağalmaz bilip
Tebib gaşdı deyirler⁶⁷

Araz haşalı yandım
Odu maşalı yandım
Bu âlemin od düşdü .
Men tamaşalı yandım⁶⁸

Araz başdan az oldu
Ördek tutdum gaz oldu
Güc ilen bir yar tapdım
O da kelekbaş oldu⁶⁹

Araz'ım han Araz'dı
Ne derin, ne dayazdı
Garğadı çarh-ı felek
Gör ne behtime yazdı?⁷⁰

Ezizim Araz meni
Öldürdü Araz meni
Çıhardın gebirimden
Ovudun biraz meni⁷¹

Aşık Araz'ı gözler
Elinde sazı gözler
Bülbül ah-vay içinde
Gül açan yazı gözler⁷²

O görünen Araz'dı
Bahmag da bir murazdı
Üstünde körpüsü var
Gelen geden ne azdı.⁷³

Araz'dan geçen de var
Daşını seçen de var
Ne çıh deyirsen gardaş
Üreyi geçen de var.⁷⁴

Araz üsde milçeyem
Esme yel, köynekeçyem,
Hamıya çirkin olsam
Öz yarıma göyçeyem⁷⁵

Araz'ı üzdüm keçdim,
Gumunu düzdüm keçdim
Bahdım ki, heyratsızsen
Elimi üzdüm, keçdim⁷⁶

Araz gırağı lekler
Çirmenip ağ bilekler
Yarım benim derdimden
Gâh yeryer, gâh imekler⁷⁷

Araz'a gemi geldi
Su daşdı, gemi geldi
Yaş tök, ağla gözlerim
Ayrılık demi geldi.⁷⁸

Arazım kem üstedi
Aharı nem üstedi
Aşık bir hava çalır
O da ki, gem üstedi⁷⁹

Araz'ın gemisine
Su saldım zemisine
Heç igidin balası
Galmasın emisine⁸⁰

Araz'am, Kür'e bendem
Bülbülem, güle bendem,
Dindirmeyin ağlaram
Bir şirin dile bendem⁸¹

Zulfugar'dı kendimiz
Araz'dadı bendimiz
Yar buradan gedeli
Solupdu irengimiz⁸²

Keçme, Araz derindir
İçme suyun, serindir
Hasret bahan bu eller
Senin öz ellerindir⁸³

Araz'a atdım teşdi
Cingillemeden keşdi
Muhennet emim gızı
Senin de vahtın keşdi⁸⁴

Araz'a saldım teşdi
Cingillemedi, keşdi
Anama heber getain
Ağ günü gara keşdi⁸⁵

Yaradan bir het çekip
Niye bele bed çekip?
Kalem sahibi başdan
Araz'ı serhet çekip⁸⁶

Araz kimi ahmaram
Dört yanımı yıhmaram
Garabağ elden getse
El içine çıhmaram⁸⁷

Araz'ı ayırdılar
Min oyun gayırdılar,
Gurbet ele düşende
Meni gus ayırdılar⁸⁸

Araz'am, Kür'e bendem
Bülbülem güle bendem
Men gederge gonağam
Bir şirin dile bendem⁸⁹

Araz ahar lilinen
Bülbül oynar gültünen
Seni nece ağlayım
Bu gurumuş dilinen⁹⁰

Araz gelir lillendir
Suyu gelir güllenir,
Yarı helvetde görcek
Menim gelbim dillendir.⁹¹

Araz ahar lil ile
Yarım oynar gül ile
Yar meni yola saldı
Şirin şirin dil ile.⁹²

Araz başdan lil geler
Desde desde gül geler
Neylerem bele yarı
Ayda, ilde bir geler⁹³

Araz ahar çöllere
Sesi düşer ellere,
Derdimi gizli dedim
Hardan düşdüm dillere?⁹⁴

Araz ahar giline
Dört bir yanı gültünen
Kismet olsa danışam
Uzak düşen elinen⁹⁵

Araz'am, lile bendem,
Bulbulem, güle bendem,
Men burda bende olmazdım
Bir şirin dile bendem⁹⁶

Araz'ın adaları
Gulp'un piyayaları
Düşün tendire yanın
Vayıstın balaları⁹⁷

Araz ahar sin sini
Asta der neğmesini.
Köynek altıda yaram var
Yavaş aç düşmesini⁹⁸

Araz ahar golüste
Hoş günü var solüste
İsterem yetem yara
Yağı durup yolüste⁹⁹

Araz'im gurumasın
Ahsın o gurumasın
Aradan set çekenin
Balası yarımасын¹⁰⁰

Araz suyu serindi
Yahun gelme, derindi
Ümid var yara çatam
Deyir, Allah kerindi¹⁰¹

Araz'im gurumasın
Azmasın, gurumasın
Seni menden eyleyen
Ömründen yarımасын¹⁰²

Araz kimi ahıram
Yandırırım yahıram
Gözlerinde göztüm var
Hesret ile bahıram¹⁰³

Araz'ın Kür üstünden
Gemini vur üstünden
Sen ki tebîh deyilsen
Yaramın dur üstünden¹⁰⁴

Araz'ı ayırdılar
Gan ile doyurdular,
Men senden ayrıldım
Zülm ile ayırdılar¹⁰⁵

Araz gelir arınan
Maşın işler çarınan
Men gedirem gurbete
Yarım galır halgınan¹⁰⁶

Araz arha dolanan,
İpek çarha dolanan,
Könlüm yarın başına
Gorha gorha dolanan¹⁰⁷

Araz'ın körpüsü var,
Çaylarda çırpsı var,
O ceyrana deymeyin
Südemer körpesi var.¹⁰⁸

Araz buruldu getdi
Suyu duruldu getdi
Men dedim yar incidi
Deme yoruldu getdi.¹⁰⁹

Araz'ın üstüce gel
Altı gum, üstüce gel,
Yoldaşın sal yanına
Öztün de üstüce gel.¹¹⁰

Araz gırağı meşe
Getir desmalın döşe
Arasına gül düztüm
Yanlarına benövşe¹¹¹

Araz daşdı dediler
Kür garişdı dediler
Melhemi yaramadı
Hekim gaşdı dediler¹¹²

Araz daşanda meler
Kür govuşanda meler
Balalar anasından
Ayrı düşende meler¹¹³

Araz aşanda ağlar
Kür govuşanda ağlar
Analar balasından
Ayrı düşende ağlar.¹¹⁴

Araz'da daşına bah
Suyunun meşğine bah
Derd elinden ohuram
Deyirler eşğine bah¹¹⁵

Araz'ın dibi gumdu
Daş atdım, suya cumdu.
O yar meni görende
İki gözünü şumdu¹¹⁶

Araz ahar burular
Suyu daşda durular
Ürekte arzun oləa
Sene de toy gurtular¹¹⁷

Araz üste, buz üste
Kabab yanar köz üste
Goy meni öldürstünler
Bir alagöz gız üste¹¹⁸

Sevdiyim Araz üzü
Lil ahar Araz üzü
Yar ile özün danış
Ev yihar ara sözü¹¹⁹

Azizim Arazbarı
Çalginen Arazbarı,
Kâş bağı yol açılın,
Yol versin Araz, barı¹²⁰

Ezizim oyan yeri
Araz'ın oyan yeri,
Yüz min Logman neylesin
Gem-Gusse oyan yeri?¹²¹

Ezizinem Araz'a
Bend olmuşam ar aza
O gündən gorhuram ki
Namus gede, ar aza.¹²²

Araştırma sonucu 122 mani tesbit edilmiştir. Mani, devrini tamamlamış bir tür olmadığı gibi, Aras'ın serhat olma konumu da devam etmektedir. Dolayısıyla bu rakamın artacağı muhakkaktır.

Manilerin muhtevalarından da anlaşılacağı üzere, ağırlık hasret, ayrılık ve vuslak gibi duygulara verilmiş. Buna rağmen, yöre halkı Aras'a bir ünvan bahşetmiş; onu "han" olarak nitelendirmiştir.

Gayemiz, Aras'ın sesini kavuşma özlemiyle yanıp tutuşanlara duyurmak. Daha önce de belirtildiği gibi, Aras üzerine yazılan ve söylenenler bu mısralarla sınırlı değildir

LÜGATÇE

- ahar(ı) : Akış yönü, akımı, akış istikâmeti
aram : Sakinlik, karar kılma, rahatlık, sükût, sabır
Arazbarı : Azerbaycan musikisinde bir makam
arh : Toprak su kanalı
asta : Yavaş, yavaşça, ağır ağır
biyan : Kökünden boya ve ilaç sanayinde istifade olunan yıllık bitki. Halk hekimliğinde göde ve yapraklarında da istifade edilir. Tatlı ve acı iki türü vardır. Acı biyanın yaprakları mat ve koyu, tatlı olanın ise daha açık ve parlaktır. Mi-yen, meyan
cangilla- : Cingildemek
cızdlaş : Taklidi ses
Cum- : (Suya) dalmak, tummak, dum-mak
çalginen : Çaliver (musıkı aleti için kullanılır)

çağ- : şaşırmaq
 çağır : Çağır bitkisi
 dan- : İnkâr etmek
 deme : Meğer
 Dilmanc/ç: Tercüman
 dindir- : Konuşturmaq azizlemek; bir şeyi
 açıklığa kavuşturmaq için sorup
 soruşturmaq
 doz- : Katlanmaq, tahammül etmək, sa-
 bir ve metanet göstermek
 durduru : Berrak, çok duru
 eyvan : Ayvan, sahanlık
 gac : Düşman, hasım; küçük sulama
 kanalı
 gada : Görünmez kaza, bela, felâket,
 dert, sıkıntı yalvarma ve rica hi-
 tabı. (Gada, gadaşı gibi şekillerde
 kullanılır); hey, ulan vb. anlamın-
 da çağırma nidası
 garğa- : Beddua etmek, ilenmek
 gayır- : Yapmaq, onarmaq, tamir etmek
 gaytar- : Geri göndermek; iade etmek
 gedergi : Gidici
 gem : Dizgin; döven
 gfil : Kilit
 gırağ : Kenar, kıyı
 gıyğac(ı) : Yan bakış, yan eğri
 gil : Kil
 görcek : Görür görmez, görünce, gördüğü
 zaman
 Gulp : Tuzluca ilçesinin eski mahalli adı
 gurut- : Kurut. Süzme yoğurt ve lorun yu-
 varlak şekilde kurutulmuş hali
 hala : Teyze
 halğ : Halk; yabancı el,
 ham : Eklilmemiş tarla; otlak
 hamı : Herkes
 hardan : Nerden, nereden
 hava çal- : Enstrümanda herhangi bir ma-
 kam icrâ etmek
 hıyallan- : Hayal etmek; aklından, kalbin-
 den farklı şeyler geçirmek
 honça : Düğünlerde içine meyve, çerez,
 vb. gibi şeyler konulup, üzeri ipek
 yazma ile kapatılan sini (büyük
 tepsi) dolu hediye
 indi : Şimdi, şu anda
 kamanda ol- : Keyfi, neşenin doruk noktasın-
 da olduğu anlamında deyim.

kelekbaz : Düzenbaz, uç kağıtçı
 kem : Az, noksan, eksik; kaba
 kend : Köy
 ket : Yalpalama, tökesleme, kekeleme
 köyneççek: Gömlek giymemiş olan, gömleksiz
 kür/kürü : Balık yumurtası, havyar; tohum
 lek : Sebze ve bostanın bölümlerinden
 herbiri
 lil : Altıvyon; balçık, çamur
 manda : Kaynatılıp yenilen geniş yapraklı
 bitki
 maşın : Araba. Otomobil, kamyonet
 mehle : Mahalle
 meşe : Orman
 milçek : Kara sinek
 miyana/e : Orta halli. Ne çok iyi, ne de çok
 kötü
 muraz : Murat. baht
 o tay : Öbür taraf, öbür yaka. kuy
 ovud/t- : Avutmak
 oyan- : Uyanmaq
 sar : Serçeğiller sınıfından yırtıcı kuş
 taraz : Dengeli, dengede; dürüst, doğru
 aynı seviyede, aynı ağırlıkta .....
 teki : Gibi
 test : Çamaşır, hamur, vb. teknesi; tek-
 ne
 tuğyan : Kontrolden çıkma, azma, coşma,
 taşma
 üstüce gel-/get- : Nezaret etmek, refakat et-
 mek; kontrol altında tutmak
 vayıst : Sebep, bais
 yad : Yabancı el,
 yağı : Düşman hasım rakib
 yarı- : Faydalı olmak, gerekli olmak
 yarımıyasan: Muradına nail olmayasın
 yarpız : Dere nanesi
 yaz : İlkbahar
 yon- : Yontmaq
 zemi : Tarla
 zergar : Altın işleyen, altın uzmanı

KAYNAKÇA

- Arvad Ağısı (bayatı, hahışta, sevgi, layla, gayınana-gelin sözleri), Bakı 1918
- Asya Memmedova, Bayatılar, Bakı 1977
- Azərbaycan Folkloru Antologiyası I Nahçıvan Folkloru, Bakı 1994

- Azerbaycan Halg Edebiyyatında Bayatılar, Bakı 1926
- Behlül Abdullayev, Arazam Küre Bendem, Bakı 1986
- Behlül Abdullayev-E. Memmedov-Gızıl-gül Babazade, Azerbaycan Bayatıları, Bakı 1984
- Cenubi Azerbaycan Adabiyatı Antologiyası, C. I. Bakı 1981
- Ehliman Ahundov, Azerbaycan Halg Dastanları, Bakı 1980
- H. Gasimov, Bayatılar, Bakı 1956-1960
- M. Eli Ferzane, Bayatılar, Tahran 1369
- M. Hüseyin Tehmasib, Azerbaycan Bayatıları, Bakı 1943
- Mir Celal-Penah Helilov, Edebiyatşünaslığın Esasları, Bakı 1972
- Mürsel Hekimov, Halgımızın Deyimleri ve Duyumları, Bakı 1986
- Mürsel Hekimov, Elat Bayatıları, Bakı 1996
- Nigabi, Azerbaycan Bayatıları, Tebriz 1980
- Vagif Veliyev, Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı, Bakı 1970
- Vagif Veliyev, Bayatılar, Bakı 1985
- 13. İğdir'dan derlenmiştir.
- 14. İğdir'dan derlenmiştir.
- 15. M.E. Ferzane, Bayatılar, Tahran 1369, s. 285.
- 16. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 163
- 17. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 153
- 18. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 163
- 19. İğdir'dan derlenmiştir.
- 20. İğdir'dan derlenmiştir
- 21. B. Abdullayev, age. s. 105
- 22. İğdir'dan derlenmiştir
- 23. B. Abdullayev, s. 14.
- 24. Nahçıvan Folkloru, s. 281.
- 25. M.E. Ferzane, age. s. 157
- 26. Tarafımızdan yazılmıştır.
- 27. M.E. Ferzane, age. s. 115
- 28. M.E. Ferzane, age. s. 97
- 29. M. Hekimov, Elat Bayatıları, s. 120
- 30. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 256
- 31. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 229
- 32. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 144
- 33. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 144
- 34. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 129
- 35. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 112
- 36. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 34
- 37. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 15
- 38. Nahçıvan Folkloru, s. 288
- 39. Nahçıvan Folkloru, s. 282
- 40. Nahçıvan Folkloru, s. 281
- 41. Mürsel Hekimov, Halgımızın Deyimleri ve Duyumları, Bakı 1986, s. 31
- 42. Karstan derlenmiştir.
- 43. Cenubi Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, C. I, Bakı 1981, s. 337
- 44. İğdir'dan derlenmiştir
- 45. İğdir'dan derlenmiştir
- 46. İğdir'dan derlenmiştir
- 47. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 157
- 48. Nahçıvan Folkloru, s. 282

Dipnotlar:

1. Zeki Velidi Toğan, İslâm Ans. C. I., İstanbul 1978, s. 554-557
2. Azerbaycan-Sovet Ensiklopediyası, C.I., Bakı 1976, s. 380.
3. Kıvamettin, "Azerbaycan'da Eski Bir Din" Azerbaycan Yurt Bilgisi, C. II., S. 21-22, s. 355-360
4. Mehmet Araz-Seçilmiş Eserleri, Bakı 1986, s. 42.
M. Araz için bkz. Zeynelabidin Makas, Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi, Ankara 1992, s. 238-2642; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. VI, s. 247
5. Mürsel Hekimov, Elat Bayatıları, Bakı 1996, s. 104.
6. B. Abdullayev-E. Memmedov, G. Babazade, Azerbaycan Bayatıları, Bakı 1984, s. 110.
7. İğdir'dan derlenmiştir.
8. Azerbaycan Folkloru Antologiyası I Nahçıvan Folkloru, Bakı 1994, s. 277
9. M. Hekimov, Age. s. 102
10. Nahçıvan Folkloru, s. 287
11. Nahçıvan Folkloru, s. 282
12. İğdir'dan derlenmiştir.-

49. M. Hekimov Elat Bayatıları s. 154
50. B. Abdullayev-E. Memmedov- G. Babazade, age. s. 15
51. Nahçıvan Folkloru, s. 287
52. Vagif Veliyev, Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyyatı, Bakı 1970, s. 89
53. Nigabi, Azərbaycan Bayatıları, Tebriz 1980, s. 7
54. V. Veliyev, age. s. 177
55. İğdir'dan derlenmiştir.
56. M. Hekimov, Elat Bayatıları, s. 223
57. M. Hekimov, Elat Bayatıları, s. 220
58. M. E. Ferzane, age. s. 245
59. M. E. Ferzane, age. s. 166
60. B. Abdullayev, E. Memmedov- G. Babazade, age. s. 241
61. B. Abdullayev, E. Memmedov- G. Babazade, age. s. 158
62. B. Abdullayev, E. Memmedov- G. Babazade, age. s. 56
63. İğdir'dan derlenmiştir
64. İğdir'dan derlenmiştir
65. İğdir'dan derlenmiştir
66. İğdir'dan derlenmiştir
67. V. Veliyev, age. s. 86
68. Nahçıvan Folkloru, s. 275
69. M. E. Ferzane, age. s. 266
70. M. Hekimov, Elat Bayatıları, s. 239
71. Nahçıvan Folkloru, s. 273
72. V. Veliyev, age. s. 9
73. V. Veliyev, age. s. 160
74. İğdir'dan derlenmiştir
75. İğdir'dan derlenmiştir
76. İğdir'dan derlenmiştir
77. M. Hekimov, Halkımızın Deyimleri ve Duyumları, s. 48
78. B. Abdullayev- E. Memmedov- G. Babazade, age. s. 146
79. Nahçıvan Folkloru, s. 271
80. B. Abdullayev- E. Memmedov- G. Babazade, ag. s. 235
81. İğdir'dan derlenmiştir
82. İğdir'dan derlenmiştir
83. B. Abdullayev-E. Memmedov- Ge. Babazade, age. s. 20
84. Kars'tan derlenmiştir
85. B. Abdullayev, E. Memmedov- G. Babazade, age. s. 237
86. Tarafımızdan yazılmıştır.
87. Tarafımızdan yazılmıştır Bkz. M. Hekimov, Elat Bayatıları, s. 203.
88. B. Abdullayev- E. Memmedov- G. Babazade, age. s. 19
89. M.E.Ferzane, age. s. 158
90. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s.245
91. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s.133
92. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 90
93. B. Abdullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 66
94. Nahçıvan Folkloru, s. 287
95. Nahçıvan Folkloru, s. 284
96. Nahçıvan Folkloru, s. 276
97. İğdir'dan derlenmiştir.
98. Nahçıvan Folkloru, s.284
99. B.Aldullayov-E. Memmedov-G. Babazade, age. s. 144
100. M. Hekimov, Elat Bayatıları, s.153
101. Nahçıvan Folkloru, s.287
102. Nahçıvan Folkloru, s. 287
103. Nahçıvan Folkloru, s. 277
104. Nahçıvan Folkloru, s. 276
105. İğdir'dan derlenmiştir.
106. Asya Memmedova, Bayatılar, Bakı 1977, s.233
107. V. Veliyev, age. s.88
108. Nahçıvan Folkloru, s.282
109. M.E. Ferzane, age, s.251
110. İğdir'dan derlenmiştir.
111. B. Abdullayev-E. memmedov-G. Babazade, age. s.63
112. B. Abdullayev-E. memmedov-G. Babazade, age. s. 66
113. İğdir'dan derlenmiştir.
114. Behlül Aldullayev, Arazam Küre Bendem, Bakı 1986, s.63
115. B. Abdullayev, age. s.73
116. İğdir'dan derlenmiştir.
117. B. Aldullayev-E. Memmedov-G. Babazade, age. s.224
118. İğdir'dan derlenmiştir.
119. A. Memmedova, age. s. 219
120. M. Hekimov, Elat Bayatıları, s. 292. Məni 1946 Gədəbəy-Göyemli doğumlu saz ustası Gazanfer Tağıyev'e aittir.
121. M. Hekimov, Elat Bayatıları, s. 263. Məni Ağ Işık mahləsh Aşık Al'ahverdi'ye aittir.
122. Tarafımızdan yazılmıştır.